

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 107 1986

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör var väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-00884-5 (häftad)

ISBN 91-22-00886-1 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1987

spektiv, och som sådan respektabel. Därmed sammanhänger emellertid att hans läsare kan känna sig osäker inför Wole Soyinkas förhållande till sin gudavärld. Skulle han vara en yorubareligionens beklämde? Eller intar han en pastischartad, en mera sofistikerad hållning gentemot den? Från olika författares sida finns det rader av skiftande attityder gentemot religioner som fått en personlig betydelse för dem – man kan t. ex. nämna N. F. S. Grundtvig i hans förhållande till asatron, D. H. Lawrence i förhållande till den aztekiska mytologien, Hjalmar Gullberg gentemot den grekiska gudavärlden och Pär Lagerkvist inför olika yttringar av förkristen offerreligion. Är inte situationen den att gudarna av Soyinka används som mytologiska paralleller till nutidsskeendet, att de har en metaforisk betydelse för honom? Sådana faktorer är viktiga att poängtera inför fäkunniga läsare. Men kvar står, att Larsens avhandling är en pionjärgärning, den första vetenskapliga undersökningen om afrikansk litteratur i Sverige.

Jöran Mjöberg

Bengt Linnér: *Litteratur och undervisning. Om litteraturläsningens institutionella villkor*. Liber Förlag, Lund 1984.

Den centrala tanken i Bengt Linnérs avhandling är att litteraturläsningen ingår i en ram, som starkt påverkar sättet att läsa. Det är annorlunda att läsa exempelvis *Morgifter sig* frivilligt i hemmets fätölj, att läsa samma text i skolan eller att läsa den i en fri studiecirkel. I skolan förvandlas läsningen lätt till rena uppgiftslösningen: »Vad är det egentligen läraren vill att vi skall göra?» frågar sig eleverna i en av de bandade gruppdiskussionerna i Linnérs avhandling. »Skall vi ha en åsikt eller har han tänkt sig att vi skall komma fram till några olika åsikter?» Ungefär så går resonemanget på s. 64 och på flera andra ställen.

Linnér menar att det är skolan som institution som lockar in eleverna i den här typen av attityder. För att få belegg för detta har projektledarna försökt åstadkomma ideala betingelser för litteraturstudiet i några studiecirkel. »För cirkeldeltagarna kom studierna närmast som små avbrott i eller avslutning på en arbetsvecka ute i förvärvslivet. Flertalet kom från knattrande motorsågar och trädfällning i skogen eller från verktygsmaskinens buller i fabriken till samtal och diskussioner om texter och om egna erfarenheter av arbete», beskriver Bengt Linnér något romantiserat situationen (s. 42). I studiecirkeln utvecklas ett positivt samtal om texternas problematik med kopplingar till egna erfarenheter. Här har man stöd av varandra för att våga se sanningen mer i vitögat. Här förtränger man inte de strukturella likheterna mellan *Morgifter sig*-problematiken och den situation man själv befinner sig i. Här kan insikter om hur det är förvandlas till vilja till handling för förändring – om man inte är ensam. Cirkeldeltagaren Pia uttrycker det så här:

Pia: Men det som ger så mycket det är ju det att vi diskuterar texterna. Texten ger ju mångdubbelt i och med att det kommer fram så många olika synpunkter, som jag inte har reflekterat över när jag läste det. Och visst har vi LÄRT oss massor. Det tycker jag. (s. 158)

Pia berör här frågan om vad man lärt sig. Bengt Linnér och hans forskarkolleger bygger på den ryske språkforskaren Vygotskys distinktion mellan vardaglig och vetenskaplig begreppsutveckling. I kunskapsutvecklingen är en pendling mellan den självupplevda vardagsfarenheten och ett större sammanhang, i vilket vardags»biten» passar in som konkret exempel, nödvändig. Vardagsbitarna får man genom upplevd verklighet i texterna och jämförelse med egna erfarenheter, men dessa bitar måste ses som bitar i ett övergripande sammanhang, och det är först när eleverna tar detta steg upp på abstraktionsstegen som en egentlig kunskapsutveckling äger rum. Men man får inte bli sittande på de övre trappstegen, man måste ner igen i den konkreta vardagen i en ständig växelverkan.

Denna kunskapsyn, också uttryckt i exempelvis Ference Martons m. fl. bok *Inläring och omvärldsuppfattning*, 1977, är förvisso en viktig motbild till en atomistisk kunskapsyn, där reproduktion av de av läraren förmedlade kunskaperna ses som mått på duktighet. Men samtidigt innebär detta ett elitistiskt synsätt som jag känner mig tveksam till. Att trösta ett gråtande barn, att dammsuga golv, att laga en elektrisk sladd eller att veta hur ett friskt barträd ser ut och hur man sätter potatis är kunskaper som är lika viktiga för människosläktets fortlevnad som förmågan att sätta in allt detta i en abstrakt tankemodell. Vissa människor är mer lagda åt det praktiska än åt det teoretiska hållet, men det är teoretikerna som har makten. Bengt Linnérs undervisningsmodell prioriterar det abstrakta tänkandet. Hans duktigaste elever hade varit duktigast även i traditionell svenskundervisning.

I slutet av avhandlingen presenterar Linnér ytterligare en del teori, hämtad från Basil Bernsteins och Ulf P Lundgrens bok *Makt, kontroll och pedagogik. Studier av den kulturella reproduktionen* (1983). Linnér intresserar sig främst för Bernsteins begrepp kod, inramning och klassifikation. Till skillnad från övriga begrepp, som verkligen används genomgående i avhandlingen i analyserna av grupper och individers reaktion på texter, blir det sista avsnittet mest ett klagande referat som låter ana, att hela den nämnda boken förtjänar att studeras med djupt allvar av alla som vill kartlägga situationen i skolan – ett mycket angeläget men starkt försummat forskningsområde. För litteraturens del är ju skolan, jämsides med teatern, den enda »fria sektorn» där åtminstone vissa förutsättningar finns att göra något som inte hårt styrs av marknadsekonomins spelregler. Även om skolans instrumentalism ständigt hotar en vettig litteraturpedagogik tror ändå Linnér på skolan som en plats där människor skall kunna utvecklas tillsammans i samtal med varandra och med litterära texter. Men det gäller att beskriva de institutionella hindren och genom kunskapen om dessa försöka överlista dem.

Bengt Linnérs avhandling ingår som nämnt i ett större sammanhang, Läsojektet. Det är ett utpräglat lagarbete med alla vinster det innebär i utveckling och kvalitet. En svårighet, som inte helt kunnat lösas och som beror på det akademiska systemets institutionella villkor, har varit att »lösa ut» Linnérs personliga insats i företaget och satsa den i en individuell doktorsavhandling. Lösningen är en inte helt lyckad kompromiss mellan sammanläggningsavhandling och vanlig avhandling. Den avgörande insatsen är redan publicerad i Linnérs och Malmgrens rapporter *Litteratur och social förståelse* (1980) och *Litteratur och*

erfarenhet (1982). Den förra rapporten kartlägger en termins undervisning i två KOMVUX-klasser, den senare beskriver förloppet i två studiecirkel. Linnérs avhandling ställer den ena skolklassen mot den ena studiecirkeln. Något nytt som inte sagts tidigare i de två rapporterna eller i Lars-Göran Malmgrens sammanfattande rapport *Litteraturreception och litteraturpedagogik* (1983) utvinns knappast genom den sammanställningen. Stora delar är rapporttexterna i repris. Snarare innebär avhandlingens sammanställning en konstruerad tillspetsning. KOMVUX-klassen framhålls som generellt exempel på skolan. I ett kort avsnitt (s. 182) jämför Linnér med andra skolundersökningar, som visar på skolans »instrumentalism», dvs. förhållandet att intresset i skolan förskjuts från innehållet i själva undervisningen till ytliga frågor om vad som kommer på provet och hur man skall lösa uppgiften för att få så bra betyg som möjligt. Det är synd att Linnér inte gjort mer av denna möjlighet att utifrån de rätt många empiriska undersökningar som finns mera generellt kartlägga olika instrumentella »fällor» i litteraturundervisningen. Linnérs egen KOMVUX-klass, som nu ensam får representera alternativet »skola», är nästan inte i något avseende särskilt representativ för en vanlig skolklass:

1) Det är fråga om vuxna människor, som frivilligt satt sig på skolbänken. Erfarenhetspedagogiken har säkerligen större förutsättningar att lyckas bland vuxna, därför att ungdomars erfarenheter mest rör »intimsfären» och därför är mycket svårare att ta upp till behandling i ett klassrum.

2) Betygen tycks inte spela någon större roll för eleverna – däremot verkar de på ett nästan rörande sätt vara inställda på att göra läraren till lags.

3) Alla elever har anknytning till arbetarklassen. I en heterogen grundskoleklass eller på en treårig gymnasieinje skulle en del elever och föräldrar troligen ifrågasätta undervisningens uppläggning av ideologiska orsaker, trots att det ju inte alls är fråga om att bedriva partipolitik i klassrummet. Men försöket att föra in ett dialektiskt tänkande ter sig suspekt nog i en skola som domineras av borgerliga värderingar.

Den andra KOMVUX-klassen, som förekommer i den tidigare rapporten, har helt försvunnit i avhandlingen. Denna klass fungerade mer som en ideal studiecirkel än som en skolklass, vilket stör ritningarna. Ännu mer störs de om vi tittar närmare på studiecirkeln, som alltså representerar alternativet icke-skola. Cirkeln har nämligen en mycket aktiv medlem, som övriga deltagare har förtroende för och litar på som sin ledare, nämligen Pia, duktig, välanpassad student från treårig samhällsvetenskaplig linje. Det kanske är hennes erfarenheter av projektarbete i skolan och hennes vana att läsa och arbeta med texter, också det något som hon lärt sig i skolan, som gör att cirkeln fungerar så bra? Det empiriska underlag som presenteras i avhandlingen bevisar med andra ord ingenting om de institutionella villkoren för litteraturen. Därmed inte sagt att det finns anledning ifrågasätta dessa villkors fundamentala roll för litteraturläsningen, men de slutsatserna får dras av andra undersökningar än denna avhandling.

Jag har tidigare snuddat vid en av de vetenskapligt sett

mest problematiska frågorna, den som berör lärarens ideologi. Det är dags att ta upp denna fråga nu på allvar. Det är uppenbart av elevernas uttalanden att många har känt sig styrda. Läraren betonar två saker, som för en del elever är förenliga:

1) Eleverna skall lära sig se de strukturella likheterna mellan huvudpersonernas situation, jämföra med egna erfarenheter och inse samhällsstrukturens påverkan på individerna. Det är fel att »personalisera», att förklara persons problem med hänvisning till individuella misslyckanden.

2) Denna uppfattning skall eleverna komma fram till av egen kraft. De uppmuntras att jämföra med egna erfarenheter och komma fram med sina egna åsikter.

Varken forskaren Linnér eller hans medforskare Malmgren tycks medvetna om i vilken hög utsträckning läraren Linnér handlar ideologiskt. Läsaren av avhandlingen ser det tydligt. Samtidigt som läraren vill ha det självständiga tankeutbytet enligt punkt 2 sätter han punkt 1:s modelltänkande högre. När punkt 1 är hotad, går läraren in styrande och lägger orden i munnen på eleverna. Eleverna anpassar sig då till lärarens åsikter men utan eget engagemang.

Avhandlingen väcker misstanken att den övergripande, styrande faktorn i skolans pedagogik, det må gälla litteraturstudier eller något annat, är lärarens latenta ideologi. Eller vi kanske hellre skall använda begreppet kod i anslutning till en intressant rapport som Linnér tyvärr inte anknyter till. »Med begreppet kod avses attityder och normer men framför allt aktiva tolknings- och handlingsprinciper», som läggs till grund för en individs handlingsval» (Gerhard Arfwedson m. fl., *Skolan och läraryrket*, 1979, s. 36).

Oftast är det en »borgerlig» kod, som bygger upp en effektiv mur mellan läraren och barnen, åtminstone dem från arbetarklassen. I Bengt Linnérs fall är det en socialistisk kod som styr handlandet, och en del elever räddar sig undan en totalkonflikt genom en instrumentell hållning: man gör sin uppgift så som man tror att läraren vill ha den utförd, punkt slut.

En öppen och ärlig analys av forskarens och lärarens innersta bevekelsegrunder är kanske den tulipanos som saknas mest i avhandlingen. Läsaren drar onekligen andra slutsatser än avhandlingsförfattaren av det material av inspelade klassrumssituationer, som han frikostigt ställer till vårt förfogande.

Framsidan av Bengt Linnérs avhandling pryds av ett klassfoto. Välkammade gossar och flickor stirrar in i kameran. Några av gossarna håller en bok uppslagen framför sig på pulpeten. Vad är det för bok? Vilken sorts litteraturstudium bedrivs i detta klassrum, i andra klassrum? Vad gör skolan med litteraturen? Vad gör litteraturen i skolan med eleverna? Bengt Linnér är en av de i hittills få pionjärerna bland litteraturforskarna på detta område. Som pionjär gör han misstag, men som pionjär röjer han också vägar inom ett väsentligt humanistiskt forskningsområde.

Kristian Wåhlin